

Lazsádi Csilla

Óvodás gyerekek megküzdési stratégiájának és a családjaik szocio-demográfiai változóinak összefüggésvizsgálata¹

A reziliens személyiség protektív mechanizmusainak és a kockázati tényezőinek korai feltérképezése. Térképrészlet

A szociológiai, pszichológiai, pedagógiai kutatások egyetértenek abban, hogy az óvodáskor egy rendkívül fontos időszak a gyerek szociális kompetenciájának alakulása szempontjából. Ebben az időszakban sajátítja el a gyerek azokat az adaptív vagy maladaptív megküzdési stratégiákat, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy reziliens személyiséggé váljon. A gyerek társas és társadalmi lényké alakulása az őt körülvevő, elsősorban családi, majd óvodai mikro szociális közegben történik, melyek azonban a makro társadalmi tényezők által meghatározottak. A tanulmány egy 3-6 éves gyerekeken végzett óvodai kutatást mutat be (n=126), a protektív faktorokat és a kockázati tényezőket két dimenzióban ragadja meg: intraperszonális szinten a gyerekekre jellemző megküzdési mechanizmusait vizsgálja óvodai situációkban, mikroszociális szinten pedig a család szocio-demográfiai körülményeit elemzi, illetve az óvodai mikroközösség szintjén kitér a kortárs csoportba illeszkedés szociometriai vizsgálatára. A kutatás az egyéni és társadalmi jellemzők kapcsolatainak feltárására vállalkozik, annak érdekében, hogy megtaláljuk, mit tehetünk mikroszociális szinten az óvodásért a holnap felnőttjének pozitív életminősége érdekében.

Kulcsszavak: megküzdési stratégia, protektív mechanizmus, mikroszociális környezet, társadalmi meghatározottság, család

BEVEZETŐ

A nemzetközi szakirodalom az óvodás korú gyerekek rezilienciáját a magasabb korosztályokénál sebezhetőbbnek véli, részint a gyerek pszichoszociális életkori sajátosságaiból adódóan, másrészt mert az elsődleges és a másodlagos szocializációs közegben sok kihívás éri azon a reaktív képességét, hogy külső hatásokhoz sikeresen adaptálódjék. A reziliencia szempontjából kiemelkedő gyerekeknél hatékony társas készségeket, aktív szociális problémamegoldó stratégiákat figyeltek meg és arra való képességet, hogy mások pozitív figyelmét felkeltsék (Werner 2000). Némely szerzők a rezilienciát a hatékony copinggal azonosítják, de szélesebb körben elfogadott, hogy a megküzdési stratégiákat a szociális készségekkel együtt, a stresszhelyzetben tanúsított rezilienciához szükséges védőfaktorok közé sorolják. A probléma-központú megküzdés hiánya

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Domus Ösztöndíjával támogatott kutatás részeredménye.

rizikó-faktornak számít. A gyermekkori reziliencia-kutatások (Dubow – Luster 1990, Nelson-Le Gall – Jones 1991, Werner 2000) felhívják a figyelmet az intrapszichés jellemzők, a családi tényezők és a családon kívüli szocializáló közösségek kölcsönös hatására. Rutter úttörő kutatása (1985) igazolja, hogy a gyerekek kortárs kapcsolatai védő jelleggel bírnak, későbbi kutatásaiban (2000) pedig a protektív faktorok helyett a protektív mechanizmusokra helyezi a hangsúlyt. A kutatók kettős javaslatot tesznek a megelőzésre a korai szocializációban: minél fiatalabb életkorban tetten kell érni és csökkenteni a kockázatokat makro, mezo és mikro szinten, ugyanakkor szükségszerű a gyerekeket védő mechanizmusokkal felvértezni (Darvas és mtsai 2008).

Mollenhauer megfogalmazásában a szocializáció fogalom többlete a fejlődés vagy nevelés fogalmaihoz képest az, hogy kifejezi: a gyermek felnövekedése társadalmilag differenciált alapon történik és számos tényező kölcsönös összefüggésének hatásának eredménye. Ezeknek a tényezőknek van egy szabványos szintje, amely túlmutat az egyénen, a társadalom határozza meg: (1) azok a struktúrák, helyzetek és szerepek, amelyekkel a gyerek a társas mezőben találkozik; (2) azok a normák és értékek, amelyek a társadalmi interakciókat szabályozzák (3) és a gyermeknevelés gyakorlata, mely az előző kettővel szorosan összefügg. Ezekben a szabványokban nem csak a családon belüli viszonyok érvényesülnek, hanem a család külvilággal fenntartott kapcsolatának (munkahely, társadalmi helyzet) is hordozzák lenyomatait. A „szülők nagyobb társadalmi rendszerek és a gyerekek között közvetítenek, ők a »szocializáció ügynökei«, mint a szükségletek kielégítésével kapcsolatos pozíciók birtokosai, s mint olyanok, akik meghatározott társadalmi struktúrában cselekszenek” (Mollenhauer 2003: 131).

Jelen tanulmány a fent idézett híd szerepében vizsgálja a családi környezetet az erdélyi magyar városi óvodások egy mintáján, azokra a protektív faktorokra és kockázati tényezőkre való különös odafigyeléssel, melyek a gyermekek rugalmas ellenállási képességét befolyásolhatják. A nevelési gyakorlat elemzése nem tárgya a tanulmánynak, a családi szocio-demográfiai háttértényezőket néhány kulturális változóval kiegészítve a gyermekek megküzdési mechanizmusainak jellemzőivel kapcsolatban vizsgáljuk, illetve egy almintán kitérünk ezek kapcsolatára a gyermekek óvodai szociometriai helyzetével.

A VIZSGÁLT JELENSÉGEK RÖVID ELMÉLETI MEGALAPOZÁSA

A *megküzdés* fogalom angol kifejezése „to cope” a megterhelésekkel való megbirkózást, a stressz és konfliktushelyzetekkel szembeni helytállást jelenti. A kora gyermekkori kutatások a szociális kompetencia egyik összetevőjeként említi, mint azon pszichikus komponensek egyike, amelyek megfelelő működése verbális vagy nem verbális formában lehetővé teszi az adaptív viselkedést. Ezek a szociális készségek szituációfüggők és a környezet befolyására alakulnak (Sugai-Horner 2001).

A felnőttkori coping mechanizmusok közismert kutatói Lazarus és Folkman (1984) két alapvető megküzdési típust különböztetnek meg: a problémamegoldó és az érzelmközpontú stratégiát. Az első esetben az egyén a helyzet megoldását tartja szem előtt és a célra fókuszálva keres kognitív megoldásokat. A második esetben az érzelmi reakciók fölülemelkednek a racionális céltudatosságon, a negatív érzelmek leküzdése, enyhítése nyer elsődleges szerepet, ezáltal akadályoztatva a tulajdonképpeni megoldást. Kutatásaik alapján nyolc féle megküzdési stratégia-

giát különítettek el: (1) konfrontáció, (2) elkerülés-menekülés, (3) eltávolodás, (4) érzelmek és viselkedés szabályozása, (5) társas támogatás keresése, (6) felelősség vállalása, (7) problémamegoldás tervezése, (8) pozitív jelentés keresése.

A gyermekek megküzdését vizsgáló kutatások szem előtt tartva az említett eljárások eredményeit hasonló kategóriákban tárgyalták/tárgyalják a problémamegoldásban szerepet játszó eljárási mintázatokat. Fabes és Eisenberg (1992) a gyerekek módszeres és hosszú távú megfigyelése alapján hat megküzdési típust különített el társas akadályba ütközés esetén: (1) segítségkérés felnőttől, (2) agresszió kifejezése – fizikai vagy verbális, (3) elkerülés, (4) egyezkedés, (5) ellenállás, (6) érzelmi ventilálás. Gyakori jellemzése a gyermekkori stressz reakciónak a „Harcoldj vagy menekülj!” jellege fogalmai köré épül. Leghatékonyabbnak az aktív, egyezkedő, asszertív magatartás minősül, melyekhez olyan jelzők társulnak, mint empátia, proszocialitást. Azok a gyerekek, akik így jellemezhetőek, a kutatások szerint sokkal hatékonyabbak a társakkal való kapcsolataikban, jobb státuszt foglalnak el a kortárs csoportban, iskolai előmenetelük is lényegesen jobbnak mutatkozik azoknál, akik nem involválódtak a problémamegoldásba vagy agresszivitással, érzelmi reakciókkal próbáltak eredményre jutni.

Zsolnai Anikó (2007) a gyermekkori megküzdési készségeket két-két faktorba csoportosította: *proszociális* és *agresszív*, illetve *szociális* és *érzelmi* stratégiákat határozott meg. A *proszociális* stratégiákhoz tartoznak a segítségkérés, egyezkedés, elkerülés reakciók, az *agresszív* stratégia kategóriájába pedig a bántás, az ellenállás, az érzelmek intenzív kifejezése. *Szociális* megküzdésnek minősül minden olyan viselkedés, amikor a másik személy bevonásával történik a problémamegoldás, függetlenül annak jó vagy rossz következményétől, mint segítségkérés, egyezkedés, bántalmazás, továbbá *érzelmi stratégia* az ellenállás, elkerülés vagy ventilálás, ilyenkor az érzelmi állapot megszüntetése nélkülözi a bármely szintű/formájú együttműködést.

Warden és Mackinnon (2003) az *asszertív*, *agresszív* és *passzív* kategóriákba csoportosítja a megküzdési stílusokat, ahol az *asszertív* gyakorlat a problémamegoldásra fókuszál mások bevonásával, az *agresszív* fizikai vagy szóbeli bántalmazással követeli célját, a *passzív* pedig elkerüli a konfliktushelyzetet.

Számos szociológiai kutatás igazolja az iskolai teljesítmény és társadalmi rétegződés kapcsolatát, azonban a szociális kompetencia témakörébe illeszkedő megküzdési mechanizmusok vizsgálata nagyobb népszerűségnek örvend a pszichológia és pedagógia tudományok kutatásaiban, valószínűleg azon összetett intrapszichés jellemzők miatt is, amelyek kedvezően hatnak a megküzdés sikerére. Figyelemre méltóak azok az interdiszciplináris kutatások, amelyek az iskolai és az azt követő eredményességet a korai szociális kompetencia fejlettségével összefüggésben tárgyalják. Pitzer és munkatársai (2013) az adaptív copingot (pl. segítségkérés, egyezkedés), mint az iskolai reziliencia egyik feltételét vizsgálják. Hawkins és munkatársainak (1999) longitudinális vizsgálata szerint a korai szociális magatartászavarok növelték a serdülőkori kockázatát az iskolai kimaradásnak, a szerfogyasztásnak és agresszióknak. Ladd és munkatársai (1999) szerint azok a gyerekek, akiknek 6 éves korban fejletlenek a társas készségeik, felnőttkorban is több kockázatnak vannak kitéve. Richardson (2000) kutatásai úgyszintén igazolják, hogy a szociális kompetencia fejlődése kulcsfontosságú a pozitív életvitel és az iskolai eredményesség szempontjából. McClelland (2006) megállapítása szerint az óvodáskorban alacsonyabb szociális kompetenciával rendelkező gyerekekkel az iskolában is fegyelmi gondok voltak és tanulmányi előmenetelüket is befolyásolta. Azok a gyerekek, akik nehezen alkalmazkodnak, nem tudják

kontrollálni a negatív érzelmeiket és odafigyelni másokra, rosszabbul fognak teljesíteni társaiknál (Cole M. – Cole S. R. 2006). Az előbbi kutatások jól szemléltetik: a prevenció intézkedés hiányában a társadalmi problémák és egyenlőtlenségek újratermelődnek. A megelőzés annál hatékonyabb minél korábban történik, ám a különbségek annál nagyobbak, minél magasabb iskolai osztályokról van szó (Mollenhauer 2003).

Az oktatási rendszeren kívüli egyenlőtlenség dimenziók: társadalmi háttér, lakóhely, nem, demográfia, anyagi helyzet (OECD 2005) elkerülhetetlenül befolyásolják azokat a társas készségeket és képességeket, amelyeket stresszhelyzetben mozgósítanunk kell. A társas és társadalmi hatások sokféle és komplex utakon hatnak a gyermekekre, de Kósa Éva (2005) felhívja a figyelmet a gyermek és környezete interaktív viszonyára, melyben a gyermek is viszonyai és élethelyzetei alakítója.

Tőkés Gyöngyvér és munkatársai (2012) összefoglalták a szakirodalom által feltárt tényezőket, melyek pozitívan hatnak a hatékony megküzdésre. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat: *egyéni szinten* pszichológiai jellemzők, mint jó kognitív képességek, problémamegoldó képesség, hatékony érzelemkezelési stratégiák, pozitív énkép; *családi szinten* a biztonságot nyújtó családi környezet, a jó testvérkapcsolatok, szülők kedvező társadalmi-kulturális helyzete, a szülők világképe és megküzdési stratégiái; *családon kívüli mikroszociális szinten* pl. a kortárs-csoportokkal való viszony; *intézményi és társadalmi szinten* az intézményrendszerek jellege, a gyermekekkel kapcsolatos kormányzati politikák; *kulturális szinten* a hagyományok, kollektív meggyőződések, közéleti és vallási gyakorlatok.

Az egyén lehet „páros lény”, „csoportlény”, de „regionális lény” egy település, tájegység képviselőjeként, „osztályegyen” egy társadalmi osztály tagjaként, fogalmazza meg Somlai Péter (1997), és Alexander-Giesen elméletére hivatkozva a társadalomkutatás feladatának tekinti megkülönböztetni a mikro- és makroszintű jelenségeket, illetve megállapítani azokat az összefüggéseket és hatásokat, amelyek a jelenségek között vannak.

MÓDSZERTAN

A tanulmányban marosvásárhelyi 3-6 éves óvodás gyerekek megküzdési mechanizmusát vizsgáljuk és azon mikrokörnyezeti családi – illetve egy csoport esetén óvodai – mikroszociális tényezőket, amelyek a gyerekek megküzdési és ellenállási képességét befolyásoló szociális készségekkel kapcsolatban lehetnek. A rétegzett mintavétellel kiválasztott 14 óvodából 295 3-7 éves gyereket, szüleiket és 19 pedagógust vontunk be a vizsgálatba. Jelen kutatási beszámoló 126 statisztikai egységre tartalmaz kimutatásokat, a fennmaradt esetekben az adatok feldolgozásának elkezdésekor a szülők még nem töltötték ki a kérdőíveket. Az óvodai kutatás sajátosságai miatt az adatgyűjtés többszörösen akadályokba ütközött: egyrészt a gyerekek szintjén ismételt látogatás folytán sem találtunk az óvodában a teljes létszámot, másrészt az óvónők szintjén, ahol nem minden óvónő kívánt teret adni a kutatásnak, illetve bekapcsolódni a kérdőívek kitöltésével, harmadrészt pedig a szülők szintjén a megválaszolandó kérdőívek begyűjtésében.

A kutatásban három módszert alkalmaztunk, melyek az alábbiakban bemutatásra kerülnek.

I. A megküzdési stratégiák kérdőív negatív, frusztrált helyzetekben méri a szociális és az érzelmi készségek működését. A mérőeszközt Tremblay kérdőíve alapján Zsolnai Anikó és

munkatársai (2007) alkalmazták magyar gyerekekre. A kérdőív gyermek és pedagógus változatát egyaránt használtuk (Cronbach- $\alpha=0,78$), de a válaszok hiányosságai miatt a tanulmányban csak a pedagógus változatot dolgozzuk fel. A gyerekeket, jelen vizsgálatban a pedagógust kilenc képzeletbeli szituációról kérdeztük, például „Mit csinál a gyerek, ha egy kispajtása szándékosan bosszantja?” A gyerek szabad válasza alapján jelöltük be a megfelelőt a megadott viselkedésformák közül, a pedagógus önállóan töltötte ki a kérdőívet papír alapon. Minden válasz egy megküldési reakciónak felel meg. Ez esetben:

1. Szól óvó néninek – (1) Segítségkérés
2. Mondja neki, hogy ne csinálja... – (2) Egyezkedés
3. Veszekedni kezd vele. – (3) Ellenállás
4. Otthagya őt. / Elmegy. – (4) Elkerülés
5. Mérget vesz és megveri. – (5) Bántalmazás
6. Sírni kezd. – (6) Érzelmi válasz
7. Egyéb

A kilenc kérdés közül hét olyan helyzetre vonatkozik, amikor a kérdezett gyereket akadályozzák szándéka véghezvitelében társai, másik két szituációban arra kell választ adni, hogy miként cselekszik a gyerek, amikor egy társa kerül konfliktushelyzetbe – ezáltal a segítségnyújtás is bekerül az elemzésbe, mint coping készség. A kérdőív ugyanazon kérdéseket és válaszlehetőségeket teszi fel a gyerekeknek és pedagógusnak egyaránt, a kérdések és válaszok sorrendjét is megtartva. A gyerekeket a független kutató vagy a kutatóasszisztens kérdezi, a pedagógus önállóan kitölti papír alapon.

II. A szociometriai vizsgálatot az Asher és munkatársai (1979), valamint Denham és McKinley (1990) nyomán kialakult óvodai változattal készítettük, ahol a gyermekek társaikat szimbólumok segítségével értékelték: ☺ ☹ ☹

A pozitív, negatív, közömbös jelölések a „Kedvelem, szeretek játszani vele.” / „Nem kedvelem, nem szívesen játszom vele.” / „Kedvelem is meg nem is.” kifejezéseknek feleltek meg, az eredmény pedig a pozitív, negatív, semleges jelölések gyakoriságából adódott. A szociometriai módszer megbízhatóságát előmérésben a Mérei (2004) által kivitelezett rokonszenvi választáson alapuló komplexebb szociometriai mérés eredményeivel teszteltük ugyanazon csoporton. Mivel a rokonszenvi választások a pozitív és negatív jelölés eredményeivel szignifikánsan megegyeztek ($p<0,05$) óvodai alkalmazásra ez utóbbi, egyszerűsített változat ajánlott.

A szociometriai sajátossága, hogy minden gyerek értékelése szükséges, ugyanakkor az eredmények értelmezése csak az adott csoport szintjén alkalmas. A gyermekek szociometriai értékelése nem minden gyermek esetén volt elérhető, ezért ebben a tanulmányban csak egyetlen óvodai csoportra vonatkozóan mutatjuk be az ezekkel kapcsolatos eredményeket, ahol a csoport minden tagját sikerült megkérdezni kortársválasztási preferenciáiról. A tanulmányban nem célunk a szociometriai módszer és vagy a kiemelt csoport szociometriájának alapos bemutatása, csupán néhány olyan változóra hívjuk fel a figyelmet a megküldési stratégiák és családi háttértényezők jellemzői közül, amelyek kapcsolatban állhatnak a gyerekek óvodai csoportban kialakított státuszával.

III. A családi szocio-demográfiai tényezőket kérdőíves módszerrel tártuk fel, online és papír változatban igény szerint. Szülői értekezleten, illetve levélben kaptak tájékoztatást a szülők a kutatás céljáról, ezt követően a számítógép felhasználóknak online módon juttattuk el a

kérdőívet (ezek közül 89 személytől kaptuk vissza), a többi szülőt (37 személyt) pedig személyesen kérdeztünk meg. A kérdőív tartalmazott (1) a gyermek adataira, (2) életmódjára vonatkozó kérdéseket, információkat kért a (3) szülők szocio-demográfiai adatairól, (4) iskolai végzettségéről, foglalkozásáról, munkavállalásáról, (5) anyagi helyzetéről, lakáskörülményekről, (6) vallásosságáról (7) a családtagok egészségi állapotáról, (8) a házasság, együttélés néhány tényezőjéről (9) kérdezett a család időmérlegéről, szociális környezetéről. A kérdőívek kitöltésére az anyákat kértük fel, a számítógép használat szükségessége miatt azonban némely családokban (22 esetben) az apa válaszolt a kérdésekre.

A bemutatásra kerülő 126 esetben minden szülő válaszolt a kérdőívekre, a megküzdési stratégiákra vonatkozó kérdőívet pedig az óvónők (ha ketten vannak, legalább az egyikük) kitöltötték. Fontos hogy a csoport minden tagjára ugyanaz az óvónő vagy mindkét óvónő külön-külön a teljes csoportra töltse ki a kérdőíveket, mert az értékelő szempontjai szerint megváltozhatnak a válaszok. Az előmérésben ugyanazon csoportra két pedagógus töltötte ki a kérdőíveket, válaszaik két készség kivételével szignifikánsan megegyeztek. Tanulmányunkban minden csoportban csak az egyik pedagógus értékelését dolgozzuk fel.

Az adatok feldolgozása SPSS programban történtek. A leíró statisztikán túlmenően a skálák összehasonlítására korrelációs egyenletet, a kategóriák és a megküzdési stratégiák átlagainak mérésére *Mann Whitney U* és *Kruskal-Wallis H* nem paraméteres próbákat alkalmaztuk, mivel a megküzdési stratégiák változók nem feleltek meg a normál eloszlás feltételének.

EREDMÉNYEK

A mintában szereplő 126 óvodásból 65 fiú, 61 lány, 30 gyerek 3-4 éves, 43 gyerek 4-5 éves, 52 gyerek 6-7 éves volt a kérdezés időszakában (2014. március-június).

A tanfelügyelő által három kategóriába rangsorolt óvodákhoz való tartozás szerint elmondható, hogy 23 gyerek szociális hátrányos környékről, 26 a város közepes szocio-kulturális adottságú részéről származik, 77 gyerek lakóhelye jó vagy nagyon jó gazdasági helyzetre enged következtetni. Ezt az arányt megközelíti a kérdezettek anyagiakkal való elégedettsége: 71%-uk vallotta, hogy gondok nélkül vagy elfogadhatóan él, 21% azt, hogy beosztással éppen hogy kijönnek, 6%-uk gondokkal küzd vagy nélkülözések közt él.

4 személynek (3%) volt előző házassága. 15 esetben tartózkodik valamelyik szülő (többnyire az apa) távol a családtól több mint 3 napot egy héten külföldi munkavállalás miatt. A megkérdezettek 80%-a magyarnak sorolta be házastársát, 9%-a romának, 9%-a román vagy más nemzetiségűnek. Önmagukat vallásuk szerint 55%-ban-reformátusnak, 29%-ban katolikusnak, 4%-ban unitáriusnak vallották.

A minta szociális, gazdasági jellegzetességeinek néhány mutatóját az 1. Táblázat tartalmazza. Amint a táblázat adataiból is megfigyelhető, az anyagi jómóddal, a felsőbb iskolázottsággal rendelkező családok felülreprezentáltak, holott a mintavétel során szempont volt a rétegzettség. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy mely óvodákból érkezett vissza többnyire a szülők által kitöltött kérdőívek, a minta alakulása értelmet nyer: a tanfelügyelő értékelése szerinti „nagyon jó” óvodákból nyertünk a legtöbb választ. Ezt azzal véljük magyarázni, hogy valószínűleg ezen

szülők számára volt barátságos online módon kitölteni a kérdőíveket, másrészt az értelmiségi szülők nagyobb többségben ismerhették be a kutatás értékét és felelősséggel kívántak hozzájárulni, ugyanakkor az óvónők is nagyobb erőfeszítést tettek, hogy felszólítsák többször a szülőket a hozzájárulásra. Azokban a csoportokban, ahol tudtuk azt, hogy a szülők nem rendelkeznek online kitöltéshez eszközökkel vagy készségekkel, személyes kérdéssel fordultunk a szülőkhöz, illetve minden csoportnak felajánlottuk ezt a lehetőséget, de úgy ítéljük meg, hogy az réteg nem élt vele, amely ugyan jó eséllyel képes lenne az online kitöltésre, azonban valószínűleg más prioritások és gondok foglalkoztatják napirenden. Itt további feltételezéseket sorolhatnánk a gyerekekkel való foglalkozás, a szabadidő, gondterheltség stb. változók mentén, de jelen tanulmányunknak nem ez a tárgya. Tény, hogy a további kutatás során meg kell találnunk a módját, annak, hogy a marosvásárhelyi lakosságnak ezt a szeletét is felmérjük.

1. tábla. *A minta szociális-gazdasági mutatói*

Iskolázottság	Munkahely	Társ munkahelye	A társ munkahelyi státusza	Lakás	Gyermeklétszám
55% egyetem v. annál magasabb	77% aktívan dolgozik	109 szem. aktívan dolgozik	27 vállalkozó, ebből 10 tulajdonos	5% 5-9 szoba	36% egy gyermek
13% posztliceum/főiskola	6% GYES	3 GYES	16 vezető pozíciójú alkalmazott	50% 3-4 szobás lakás	44% 2 gyermek
10% elméleti líceum	3% munkanélküli	11 esetben munkanélküli	23 felső v. középfokú végzettségű alkalmazott	28% kétszobás lakás	17% 3-4 gyermek
12% szakmunkásképző	9% egyéb	2 egyéb	34 munkás	11% egyszobás lakás	
8 osztály v. annál kevesebb	5% nem válaszolt	6 nem válaszolt	6 szakképzetlen munkás		

A táblázat oszlopai egymástól függetlenek, nem ábrázolnak kapcsolatot egymás között. A házastárs munkahelye és munkahelyi státusza esetszámmal van jelölve, mivel nem minden válaszadó él társsal a százalékok ezekben az oszlopokban más arányt jelölnének, mint a szomszédos oszlopok.

Bár a kutatási mintánk nem jellemzi reprezentatívan a marosvásárhelyi arányokat, mégis a kutatás erősségének tekintjük átfogó szándékát a normál populációra nézve. Számítalan elemzésben egy-egy szegregált csoport, szélsőség vagy szubkultúra kerül szemlére, a szocializációt tekintve pedig szintén a szélsőséges viselkedésminták: agresszió, deviancia vizsgálata népszerű (Mollenhauer 2003), de feltételezzük, hogy nem szükséges szélsőséges hiányhelyzetet vizsgálnunk, ahhoz, hogy a szocio-gazdasági tényezők elég jelentősnek bizonyuljanak.

ÖSSZEFÜGGÉS-VIZSGÁLATOK

1. Kockázati tényezők és védőfaktorok: a szocio-demográfiai változók közötti korrelációk

Az alábbiakban a családi háttértényezők változóinak egymásra hatásában keressük az összetartozó protektív faktorokat és azokat az egymást felerősítő tényezőket, amelyek veszélyeztethetik a gyermek pozitív életminőségét és a helytálláshoz szükséges készségeit.

Családszerkezet és lakáskörülmények

A mintára 74%-ban a nukleáris családszerkezet jellemző 3-4 személlyel. A családok 36%-nak egy gyermeke, 44%-nak két gyermeke, 17%-nak 3-4 gyermeke van. A gyermekek létszáma együtt mozog az apák munkához való viszonyával: a vállalkozó tulajdonos apák háztartásában több gyerek van ($r: -0,228, p<0,05$). A kitöltő szülők 95% a házastársával vagy élettársával neveli gyerekeit.

Az Eurostat (2013) eredményei szerint a gyermekes családok közül a legveszélyeztetettebbek az egyszülős családok (34,2%), utána a kétszülős, de 3 vagy több gyerekkel rendelkező családok (25,7%). Minél több az egy háztartásban szüleiktől függő gyerekek száma, annál nagyobb a gazdasági kockázat. Az említett arányok az európai unió populációjára érvényesek, néhány országban, köztük Romániában is még nagyobb elszegényedési veszély fenyegeti a több gyerekes családokat.

A háztartások lakáshelyzete egyrészt jólétük, fogyasztási szintjük, másrészt vagyoni helyzetük egyik indikátora. A rossz lakásminőség a lakások zsúfoltságával is összefügg (Medgyesi 2009). A vizsgált mintából összesen 10 gyerek él a nagyszüleivel, 9 gyerek más felnőttel, mint szülőjével vagy nagyszülőjével (pl. a szülő testvére vagy más rokon). 13 családban fordul elő, hogy 5-9 személy él egy fedél alatt. A gyerekek 52%-nak (65 gyerek) van külön szobája. A többi 61 gyermek közül 28 egy személlyel, 16 gyermek 2 személlyel, 3 gyermek 3 személlyel, 6 gyermek 4-8 személlyel osztja meg szobáját. 42 gyerek egy testvérével 7 gyerek 3-4 testvérral osztoznak. A gyerekek 20%-nál felnőtt szobátárs (is) jelen van: 9 esetben egy szülő, valamivel nagyobb többségben anya, 15 esetben két felnőtt, egyetlen esetben 3 felnőtt. Kisebb gyerekek-nél jellemzőbb, hogy felnőttel osztja szobáját ($r: -0,188, p<0,05$), valószínűleg még az anyai gondoskodás okán. A felnőtt szobátársak számának növekedése azonban már nem valószínű, hogy szabad választás kérdése, általában együtt jár a szűkös életkörülményekkel, ezt igazolják az alábbi adatok: minél több felnőttel osztja a gyerek a szobát, annál inkább csökken a kért elégedettség a lakással ($r: -0,384, p<0,01$) és az életszínvonallal ($r: -0,186, p<0,05$). A szűk tér a házastársi kapcsolattal való elégedettséggel is korrelál ($r: -0,244, p<0,01$).

Ezzel szemben a szobák számának növekedésével nő a testvérek száma ($r: 0,313, p<0,01$), csökken a felnőtt lakótársak száma ($r: 0,417, p<0,01$). Ezen a mintán tehát a gyereklétszám a lehetőségek függvényében növekszik jellemzően, nem pedig a szegénységgel és gyakori a nukleáris család két felnőttel, több gyerekkel. A vizsgált esetek 81%-ának a tulajdonában vagy szülei tulajdonában van a lakás, 14%-uk fizet bért. A családok 51%-a magánházban lakik udvarral, 40%-uk tömbházban.

Munka és időbeosztás

A kérdőívre válaszoló szülők 44%-a 40-49 órát tölt hetente a munkahelyén, ennél többet dolgozik 13% és kevesebbet 25% és 17% nem dolgozik (ebben benne van a szülési szabadságon levő nők aránya is). A házastársak munkában töltött ideje korrelál a kérdezettével ($r: 0,302$, $p < 0,01$), tehát elmondható, hogy az arányok a házastársnál hasonlóak. Ez azt is jelenti, hogy ha a szülők mindketten sokat dolgoznak, akkor mindketten kevesebbet vannak otthon. A kérdezettek munkahellyel való elégedettsége negatívan korrelál a gyerekek számával ($r: -0,252$, $p < 0,05$). Tekintetbe véve, hogy a válaszolók többségben anyák, a nők arra való lehetősége, hogy részmunkaidőben dolgozhassanak a gyermeknevelés minősége érdekében, ahogy az európai tendenciák szerint alakul, elképzelhetően javítana ezen a negatív kapcsolaton. A nyugat-európai országok egy részében ugyanis adott a nők számára, hogy részmunkaidős munkát vállaljanak, és ezáltal több időt szánhatnak a gyereknevelésre (Eurostat 2013).

A felső vezetők (igazgatók, vállalkozótulajdonosok) szignifikánsan többet dolgoznak ($r: 0,226$, $p < 0,05$), de akik sokat dolgoznak, a lakásukkal is elégedettebbek ($r: 0,280$, $p < 0,01$). A munkával való elégedettség úgy tűnik nem hanyagolható az életminőség szempontjából, ugyanis az életszínvonallal való elégedettséggel két tényező korrelál és ezek közül egyik a munkával való elégedettség ($r: 0,227$, $p < 0,05$).

A lakással való elégedettség az időbeosztáshoz vezet vissza, ugyanis azok családok, ahol a felnőttek száma magas, jelentősen több időt fordítanak a felnőttek TV-t nézésre ($r: 0,375$, $p < 0,01$) és a felnőtt közös szobája a gyerekekkel növeli a gyerekek TV nézési idejét ($r: 0,284$, $p < 0,01$). Akinek van testvére és vele osztja meg szobáját, többet játszik gyerekekkel ($r: 0,219$, $p < 0,01$), többet van szabadban ($r: 0,196$, $p < 0,01$), kevesebbet TV-zik ($r: -0,178$, $p < 0,05$). A felnőttek TV nézésre szánt ideje egyenes arányban együtt tart a gyerekneveléssel kapcsolatos munkamegosztással való elégedetlenséggel ($r: 0,214$, $p < 0,05$) és a gyakori vitatkozással. ($r: 0,249$, $p < 0,01$).

A gyerek legjobb időtöltését a felnőttek barátokkal való kapcsolattartása szolgálja és viszont. Ha a szülők sokat találkoznak barátokkal a gyerek többet játszik gyerekekkel ($r: 0,229$, $p < 0,05$), jelentősen több időt foglalkoznak vele a szülei ($r: 0,202$, $p < 0,01$), több óvodán kívüli tevékenységben van része ($r: 0,204$, $p < 0,01$), többet van szabadterben ($r: 0,190$, $p < 0,01$).

A felnőttek esetében a tevékenységek közül a mozgás hiánya az, ami a leginkább együtt jár az életszínvonallal való elégedettséggel.

Családon belüli problémamegoldás és elégedettség

A viták nem játszanak közre a gyerekekkel való elégedettségben és a kapcsolat fordítva sem érvényes, azonban a gyerekneveléssel kapcsolatos munkamegosztással való elégedetlenséggel szignifikánsan korrelálnak ($r: 0,249$, $p < 0,01$). Ez utóbbi pedig együtt jár az életszínvonallal való elégedettséggel ($r: 0,238$, $p < 0,05$).

A felnőttek elégedettségét több szempontból vizsgáltuk, de ezek közül talán a szülőnek a gyerekekkel való elégedettsége érinti direkt módon is a gyerek fejlődését. Az alábbiakban elsősorban a szülőnek a gyermekével való elégedettsége köré csoportosítjuk azokat a változókat, amelyek ezekkel együtt járhatnak. Mivel a szülő elégedettsége a gyerek testi fejlődésével nem mutatott jelentőségteljes kapcsolatokat más változókkal, ezért a szülőnek a gyereke értelmi, érzelmi

fejlettségével és egészségével való elégedettségét mutatjuk be az alábbi táblázatban (lásd 2. Táblázat).

A gyermek értelmi fejlődésének értékelése együtt változik olyan lakhatósági tényezőkkel, mint a háztartásban élők száma és a lakással való elégedettség. Ez utóbbi a gyermek érzelmi fejlettségének értékelésével is együtt jár. A lakáskörülmények a leginkább a gyermek egészségével való elégedettséggel mutatnak összefüggést, ezek a szobák száma, a lakással való elégedettség. Bár az eredmények arra utalnak, hogy az egészséges személyiségfejlődéshez fontos a tér, a gyermek szobatárs száma, vagyis a testvérrel való osztózás a közös területen pozitív kapcsolatban áll a szülőnek a gyermek egészségével való elégedettségével. Természetesen nem ismerjük, hogy a gyermek objektíven mennyire egészséges és hogy esetleg pont a testvér jelenléte fog vissza a szülő aggodalmából, elfoglaltságából. Az egyik szülő gyakori hiánya, a gyerekeveléssel kapcsolatos munkamegosztással és a házastárral való elégedetlenség hozzájárulhatnak a gyermek érzelmi, értelmi szintjével való elégedetlenséghez is. A gyerekekkel való sok játék határozottan együtt jár az érzelmi fejlődés pozitív értékelésével (lásd 2. Táblázat).

2. tábla. A szülő gyermekkel való elégedettségének korrelációja más családi háttértényezőkkel

	Elégedettség a gyermek értelmi fejlődésével	Elégedettség a gyermek érzelmi fejlődésével	Elégedettség a gyermek egészségi állapotával
A háztartásban élők száma	-0,337**	n. s.	n. s.
Szobák száma	n. s.	n. s.	0,210*
Gyerek szobatárs száma	n. s.	n. s.	0,184*
Elégedettség lakással	0,246*	0,191*	0,246**
Elégedettség saját egészségi állapotával	0,179*	0,317**	0,179*
Valamely családtag 3 nap/hét távol van	n. s.	-0,190*	n. s.
Elégedettség a gyermekneveléssel kapcsolatos munkamegosztással	0,234*	0,221*	n. s.
Elégedettség házasságával	n. s.	0,326**	n. s.
Gyerekekkel való játék		0,231*	
* p<0,05; ** p<0,01; n. s. nem szignifikáns			

A válaszok alapján nem tudhatjuk, hogy a gyerek valóban tízes számmal illethető-e az érzelmi fejlettségét illetően és azt sem, hogy azért elégedetlen a szülő, mert a gyerek több okot ad rá, mint más, vagy azért mert a szülőnek más oka, akár makro társadalmi oka is van az elégedetlenségre. A szülő elégedettsége vagy elégedetlensége mindenképp megerősít mechanizmusokat, hozzájárul az énképhez, a problémák megoldásának bátorságához, a kezdeményezőkézséghez, a gyerek megerősített adaptív vagy maladaptív mechanizmusai pedig visszahatnak a gyerek elégedettségére.

2. A megküzdési stratégiák és a család szociális, gazdasági, kulturális mutatói

Amint a kutatási módszer leírásánál is szerepel, a megküzdési stratégiákat hét típus szerint osztályoztuk, minden kérdésre adott válaszlehetőség megfelel egy megküzdési stratégiának. Az eredmények értelmezésében felhasználtuk a kérdőív szerkesztői (Zsolnai et alii 2007) által ajánlott összevont mutatókat, melyek páronként a következők:

1a. *Proszociális stratégia*: egyezkedés, segítségkérés, segítségnyújtás, elkerülés – 2a. *Agresszív stratégia*: érzelmek kifejezése, bántalmazás, ellenállás készsége;

1b. *Szociális stratégia*: egyezkedés, segítségkérés, segítségnyújtás, bántalmazás – 2b. *Érzelmi stratégia*: ellenállás, érzelmek kifejezése, elkerülés.

Létrehoztunk egy harmadik típusú felosztást is Warden és Mackinnon (2003) modellje alapján, amely 1c. *Asszertív stílus*: egyezkedés, segítségkérés, segítségnyújtás – 2c. *Agresszív stílus*: bántalmazás, ellenállás – 3c. *Passzív stílus*: érzelmek intenzív kifejezése, elkerülés magatartások szerint osztályozza a megküzdési mintázatokat.

Amint azt a nemzetközi kutatások (Smith-Hart 2004, Zsolnai 2008) is igazolták a megküzdési mintázatok *nemenként különböznek*: a fiúk gyakrabban választják a bántalmazást problémamegoldásra ($U=1810$, $p=0,03$), ennek következtében az is elmondható, hogy a lányok többször választanak asszertív stílust ($U=1581$, $p=0,04$), a fiúk pedig agresszívat ($U=1539$, $p=0,02$).

Életkori megoszlás szerint a Kruskal-Wallis H próbaelemzéssel megállapítható, hogy az óvodás *korosztályon* belül vannak eltérések: az egyezkedést a három évesek ritkán használják, negyedik évtől viszont ugrásszerűen nagyobb népszerűséggel gyakorolják az óvodai konfliktushelyzetben ($\chi^2(4)=23,36$, $p=0,022$).

A kutatók gyakran összefüggést tárnak fel az anyák iskolai végzettsége és a gyerekek teljesítményei, szociális készségei között, de az általunk kijelölt mintán a megküzdési stratégiák nem mutatnak differenciálódást az anyák iskolázottsága mentén, sem az a tény nem különbözteti meg a választott konfliktusmegoldó módszert, hogy a szülő egyedül vagy társsal neveli-e a gyermekét/gyermekait. A megküzdési stratégiák választásában nem találtunk szignifikáns különbségeket annak függvényében, hogy van-e testvére a gyerekeknek, van-e külön szobája vagy játszósarka.

A különbségek azonban szignifikánsak attól függően, hogy *dolgozik-e a válaszadó*. Amennyiben dolgozik, gyermeke előnyben részesíti a passzív stratégiát ($U=801$, $p=0,03$), ezen belül az érzelmi és az elkerülés válaszok egyaránt magasak, illetve kevésbé választja a szociális stratégiákat ($U=815$, $p=0,04$). Felmerül a kérdés, hogy a dolgozó szülők gyermekei miért részesítenek előnyben egy kevésbé hatékony, passzív magatartást. Egy lehetséges magyarázat lehet a szülők túl hosszú munkaideje. Amint azt a korrelációs elemzésekből láthattuk a szülők zöme, anyák és apák egyaránt 40–49 órát dolgozik, ez megfelel az országos átlagnak, mely szerint Erdélyben a magyar nők átlagosan 43, a férfiak 48 órát dolgoznak, de magasabb, mint az európai átlag, a magyarországi átlagos munkaidőt is meghaladja. A 21–44 éves korcsoportban, Magyarországon 39,8 órát dolgoznak a nők, 44,4 órát a férfiak (Geambaşu 2009). Az Eurostat (2008) eredményei szerint a Nyugat-Európai országokban egyre gyakoribb a részmunkaidős foglalkoztatási gyakorlat és ez gyermekneveléssel való kapcsolatban mutatkozik. Az Életfordulónk adatai értelmében Magyarországon a csökkentett óraszámú vállalt munka a nők körében tudatos választásnak bizonyult a gyermeknevelési igényekből kifolyólag, Erdélyben a részmunkaidős munka gyakrabban kényszerűség, mint választás, nem függ össze a gyermekvállalással.

Nemcsak a munkába járással, de *az ott betöltött funkcióval* is szignifikáns a megküzdési stratégiák kapcsolata: ha a kérdezett szülő igazgató, akkor gyereke nagyobb valószínűséggel nyújt segítséget egy társának ($U=90,5$, $p=0,013$). Ha a kérdezett társa igazgató, akkor kisebb a vitahelyzetben való ellenállás ($U=521,5$, $p=0,023$). Ha leszűkítjük csak az apákra ezt a változót, akkor statisztikai eredmény szerint a felsővezető apák gyermeke ritkábban alkalmazza az elkerülést társainál ($U=238,5$, $p=0,017$). Nemek szerinti szerepekre a társadalmi helyzet más-más hatást gyakorol, az anya nevelési szerepe az apához képest kevésbé réteghez kötött (Mollenhauer 2003). Azt, hogy örökölt vonások vagy tanult viselkedések vagy a jó életkörülmények járulnak hozzá ahhoz, hogy a felsővezető gyermeke probléma centrikus hatékony megküzdési mechanizmusokat alkalmazzon, ezen egyszerű statisztikai elemzéssel nem magyarázhatjuk, tény azonban, hogy a foglalkozás szerint a legjobb jövedelmű csoportok a felső-vezetők, vállalkozók, értelmiségiek köréből kerülnek ki (Monostori–Veres 2009).

Meglehetősen sok összefüggést mutatnak a megküzdési mechanizmusok *a szülők betegségével*. Azok a gyerekek, akiknek az édesapjuk valamilyen betegségben szenved, ritkábban választják a szociális stratégiákat ($U=370$, $p=0,011$), ezek közül a segítségkérést szignifikánsan kevesebbszer választják az egészséges szülők gyerekeinél ($U=362,5$, $p=0,008$), és gyakrabban alkalmaznak passzív stratégiákat ($U=418$, $p=0,036$), ezen belül az elkerülést ($U=321$, $p=0,002$) és az érzelmi ventilálást ($U=358$, $p=0,008$). Az anya betegségével az ellenállás gyakorlata mutat negatív kapcsolatot ($U=371,5$, $p=0,015$). A magyarázat itt is legalább kétirányú lehet: a gyerek elkerülő magatartása származhat a szülőnek a betegségéből adódó visszahúzóódásából, korlátozott kapcsolati és gazdasági lehetőségeiből, de ha a pszichoszomatikus magyarázóelméletet vesszük alapul, akkor feltételezhetjük, hogy azért is kialakulhatott a szülő betegsége, mert passzív, elkerülő magatartásokat részesített előnyben a problémára fókuszáló, konfrontáló megoldás helyett, és amit átszármaztat gyerekének, az ugyanez a mintázat. Az elszegényedett rétegek vizsgálatával foglalkozó kutatók a gyermek megbetegedése és az apa gazdasági helyzete között mutatnak fordított arányú növekedést (Mollenhauer 2003).

A kérdőívben felsoroltunk öt típusú *krízist*, amelyek érhetnek egy családot: költözés más városba, költözés más épületbe, válás/párkapcsolati krízis, haláleset, hirtelen betegség. Ezek közül a haláleset gyakorolt hatást a gyerekek problémamegoldó készségeire. Ahol volt haláleset a családban és befolyással volt a gyerekekre, ott a szociális stratégiák ($U=623,5$, $p=0,006$) gyakrabban kerülnek alkalmazásra ($U=32$, $p=0,043$), ezen belül különösen a segítségkéréshez folyamodnak szívesen, az érzelmi stratégiák pedig ezzel fordított arányban alulmaradnak ($U=654,5$, $p=0,012$). A reziliencia éppen a krízis helyzetekben történő rugalmas ellenállást feltételezi és, bár az esetekről részleteket nem ismerünk, feltételezhetjük, hogy a családi vagy talán a gyermek számára egyéni próbatétel megerősítette a gyereket a hatékony megoldásokban. A krízishelyzetben egymásra szoruló, együttműködő, egymást segítő családtagok példája is hozzájárulhat a szociális stratégiák igenléséhez, illetve az érzelmi stratégiák egy tartós krízis esetén nem vezetnek megoldásra, de enyhülésre sem.

A szülők szociális hálójáról több kérdéssel érdeklődtünk, megkérdeztük például, hogy a gyereknevelésben kiktől kap segítséget a család. Érdekes módon sem a nagyszülő, sem a dada, sem a szomszédok segítsége nem mutatott kapcsolatot a gyerekek társas problémamegoldásával, csak a barátoktól kapott segítség mentén különültek el a stratégiák. Azok a gyerekek, akik nem részesültek a szüleik barátainak gondozásában, szignifikánsan agresszívebbek stresszhelyzetben,

mint társaik, akik kapnak segítséget ($U=918,5$, $p=0,001$). A szülők barátainak jó hatása több szinten megmutatkozik. Amint az a fentiekben is bebizonyosodott, a barátokkal való kapcsolattartás előnyei megmutatkoznak úgy a felnőttek szintjén, mint a gyerek más gyerekekkel való barátkozásainak, intézményes programokon való részvételének, szabadidő játékaiban minőségében. Azokban a családokban, ahol a barátok szerepet játszanak, számtalan társas helyzethez kell rugalmasan alkalmazkodni, nem csak a szülők jól bejáratott forgatókönyvei szerint szerveződik a gyermek élete. Megvizsgáltuk azt, hogy az *udvar*, a tér és levegő adta lehetősége változtat-e a megküzdési preferenciákon, és azt találtuk, hogy azok a gyerekek, akik udvar nélküli házban élnek gyakrabban választanak passzív stílust ($U=1026$, $p=0,023$) konfliktus esetén.

A családon belüli felnőttek viszonyára is kitértünk, arról kérdeztük a szülőket, *hogy szoktak-e vitatkozni* anyagiak miatt, barátok, szülők, gyereknevelés kapcsán, szabadidő eltöltésén. A viták (kiemelten az anyagiakról és a gyereknevelésről folyó viták) valószínűsítik a gyermek agresszív megoldási metódusait frusztrált helyzetben ($U=681$, $p=0,003$), ($U=666$, $p=0,019$), ugyanezen viták hiánya pedig növeli az egyezkedés ($U=304$, $p=0,023$) és a proszociális magatartás esélyeit ($U=704$, $p=0,039$).

Az megküzdési stratégiák alapján a minta jellemzőit a családi szocio-demográfiai tényezőkkel összevetve az alábbiakban összefoglaljuk.

Proszociális stratégiához tartozó problémamegoldó magatartásokat gyakrabban választottak a négy évesnél nagyobb gyermekek (egyezkedés), felső vezetőik gyermekei (segítségnyújtás, kisebb ellenállás), egy sajátos krízist megélt gyermekek (segítségkérés), azon családok gyermekei, ahol kevés a konfliktus és magas a házastárssal való elégedettség. *Az agresszív megküzdés* metódusait a fiúk részesítették előnyben (bántalmazás), azok, akiknek szüleik nem kapnak segítséget a barátaiktól és azok a gyermekek, akiknek a szüleik sokat vitatkoznak és elégedetlenek a gyermekneveléssel kapcsolatos munkamegosztással.

Szociális stratégiához tartozó reakciót szignifikánsan többször választották a fiúk (bántalmazás), a felső vezetőik gyermekei. *Érzelmi válaszreakciójuk* gyakori volt a betegséggel küzdő szülők gyerekeinek, a sokat (szerintünk) dolgozó szülők gyerekeinek.

Ugyancsak a betegeskedő szülők gyerekei és a dolgozó szülők gyerekei jellemezhetőek passzív stílussal, illetve az udvar nélkül felnövő gyerekek sorolhatók ide, az *asszertív* oldalon pedig a lányok állnak.

3. A gyermekek szociometriai státuszának kapcsolata a preferált megküzdési stratégiákkal és a családi rendszer változóival

A szociometriai elemzést egy almintára készítettük el, amelynek minden esete részt vett úgy a szociometriai mérésben, mint a vizsgálat többi részében. A következő eredmények csak erre a csoportra mondhatók el. A csoportot 33 gyerek alkotja, 20 fiú és 14 lány. A gyerekek szociális háttere hasonló, 23 esetben mindkét szülő egyetemet végzett, 31 esetben mindkét szülő dolgozik. A gyerekek szociometriai elhelyezését követően megvizsgáltuk, hogy a gyerek népszerűsége milyen változókkal függ össze a családi szocio-demográfiai változói közül, illetve melyik megküzdési stratégiákkal lehet elismerést kivívni óvodáskorban. Ez utóbbi szempont szerint egyértelműnek bizonyult, hogy a leghatékonyabb problémamegoldó készségeket a proszociális stratégia vonja össze ($r: 0,39$, $p<0,05$), és a legkevésbé vezet eredményre az agresszív stratégia ($r: 0,39$, $p<0,05$). A pozitív stratégiákat alkalmazó gyerekek magas pozitív értékelés kaptak, azaz

sok pajtásuk választotta megjelölésükre a mosolygós arcot, az agresszív megküzdéssel bíró gyermekeket pedig lényeges mértékben negatívan jelölték, a legörbülő száju emotikonnal.

A családi tényezőkkel szignifikáns kapcsolatot a családi viták és házastársi elégedettség mértékével sikerült megállapítani: azokat a gyermekeket értékeli pozitívan a társaik, akiknek a szülei ritkán vitatkoznak otthon gyermeknevelés dolgában ($r: 0,35, p < 0,05$) és házastársukkal elégedettek ($r: 0,38, p < 0,05$), illetve a házastárssal jól leosztják a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatokat.

A gyerekek kortárcsoportban elfoglalt helye korai mutatója annak, hogy a gyerekek milyen hatékonysággal tudják mozgósítani szociális készségeiket, alkalmazni a tanult viselkedési modelleket annak érdekében, hogy saját csoportjukban érvényesítsék önmagukat.

KÖVETKEZTETÉSEK

A reziliens személyiség „kedvezőtlen előjelek ellenére is szembenéz és megbirkózik a stressz hatású körülményekkel. Az ilyen képességű ember a statisztikailag kedvezőtlen előrejelzés ellenére és a várakozásokat megcáfolva eredményesen küzd” (Wolin S. – Wolin S. J. 1993: 13).

A fenti képességgel rendelkező felnőtt gyerekkorát éppen a „kedvezőtlen jelek” minimalizálása jellemzi. Az elemzés során olyan változókat emelhetünk ki, amelyek a szakirodalom értelmében is segíthetik vagy hátráltatják a hatékony probléma megoldási képességet.

A proszociális és az asszertív megküzdési stratégiákba tömörülő coping reakciók *protektív mechanizmusnak* minősülnek, illetve a szociális stratégia elemei is ide sorolhatók, kivéve a bántalmazást, a proszoszociális megküzdés, valamint az asszertív megküzdési stílus

A protektív mechanizmusokat támogató protektív faktorok azokban a családokban találhatók meg szignifikáns különbséggel a többihez képest, ahol jellemző a gazdasági jólét, az egészség, a baráti kapcsolatok, a jó házastársai kapcsolat, a jó munkamegosztás a családon belül, a testvérek jelenléte, a tér, az idő, a mozgás és a mindent átfogó elégedettség az életszínvonallal. Kockázati tényezőnek számít az egyik szülő állandó vagy időszakos hiánya, az alacsony társadalmi státusz, a gyerekek számának és az anyagi körülmények jellemzőinek (kereset, munkahely, szobák száma) a fordított aránya, a kis térben való összezártság, főleg több felnőtt esetén, az udvar és mozgástér hiánya. Ezzel szemben a sok TV-nézés, szociális kapcsolatok sivársága, a konfliktusos házastársi kapcsolat, a házastárssal való munkamegosztással és a munkahelyi munkával való elégedetlenség, a betegség.

A fentiekről csupán annyi mondható el, hogy ezen jellemzők mentén az adott mintán a gyerekek szignifikánsan eltérnek a többiek átlagától abban, de a részletek és az összetett intra- és interperszonális, mikro- és makroszintű kölcsönhatási folyamatok ismerete nélkül minden ok-okozati összefüggésekről nem beszélhetünk, a jelenségek azonban felhívják a figyelmünket azokra a tényezőkre, amelyek mentén további kutatásokat érdemes végezni.

PERSPEKTÍVÁK A KUTATÁSBAN

A kutatást több szinten lehet és szükséges elmélyíteni.

Az elemzésben nem térünk ki a változók több szempontú elemzésére. A változók közötti kapcsolatrendszer valószínűleg a feltérképezettnél is sokkal bonyolultabb és árnyaltabb, ezért is neveztük a tanulmányt az alcímben térképészletnek. A további összefüggések feltárása bonyolultabb statisztikai módszerekkel, mint pl. klaszterképzés, regresszió analízis a kiegészült mintán valószínűleg még több olyan kapcsolatra fog rámutatni, amely beavatkozási szükségletekre is rámutat mikroszociális szinten.

A kutatás távlati célja egy megelőzési terv készítése. Albert-Lőrinc Enikő szerint az adaptációs nehézségek kialakulásának megelőzését abban a fázisban kellene végezni, amikor a magatartás szintjén még nincsenek tünetek. A megelőzés két pillére: megváltoztatni a környezetet és erősíteni az egyén problémamegoldó képességét és biztosítani az erőforrásokat hosszú távon (Albert-Lőrincz 2012).

Adott körülmények között a prevenciót három szinten lehet megvalósítani: családi szinten, az óvodai gyakorlatban, illetve közvetett módon, hosszú távú célokkal a pedagógusképzésben. Családi szinten Mollenhauer szerint főleg alacsonyabb társadalmi rétegekben az anyák azok, akik képzések segítségével jól „szocializálhatók”. Az óvodák, iskolák intézményi szintjén elsősorban gazdag gyermek és társadalom ismerettel, pedagógiai jó gyakorlatokkal rendelkező pedagógusokra van szükség és olyan nevelés politikára, amely nem rövidíti meg az egyik szocializációs típusú gyereket a másik javára.

„A gyermekkor annyiban speciális szakasza az emberi életnek, hogy egy gyermeknek nincs ideje kivárni a feltételek javulását, neki a számára adott körülmények között kell(ene) egészségesen fejlődnie, a korának megfelelő érzelmi, értelmi és szociális érettséget elérnie.” A rossz életkörülmények között felnövekvő gyermekek azonban „gyakran olyan tartós hátrányokat szenvednek el, melyek alapvetően meghatározzák és behatárolják későbbi lehetőségeiket is” (Darvas–Tausz 2005: 778).

IRODALOMJEGYZÉK REFERENCES

1. Albert-Lőrincz, Enikő (2012). A gyermekek társadalmi beilleszkedési nehézségeinek háttértényezői és a közösségi megelőzés megtervezése. *Erdélyi Társadalom* 1. (10) 23–37.
2. Asher, S. R. – Singeton, L. C. – Tinsley, B. R. – Hymel, S. (1979). A reliable sociometric measure for preschool children. *Developmental Psychology*. (15) 443–444.
3. Cole, Michael – Cole, Sheila R. (2006). *Fejlesztéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
4. Darvas, Ágnes – Bass, László – Ferge, Zsuzsa – Farkas, Zsombor (2008). *A gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-ig*. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/tudomany_es_ismeretterjesztes/strategiai_kutatasok_2008_2009/pages/02_Gyermekszegenyseg.pdf (letöltve 2014. augusztus 21-én).
5. Darvas, Ágnes – Tausz, Katalin (2005). Az óvoda lehetőségei a gyermekszegénység csökkentésében. *Educatio* 4. 777–786.
6. Denham, Susanne A. – Mckinley, Marcia (1993). Sociometric nominations of preschoolers: A psychometric analysis. *Early Education and Development* 4. (2) 109–122.

7. Dubow, Eric – Luster, Tom (1990). Adjustment of children born to teenage mothers: The contribution of risk and protective factors. *Journal of Marriage and the Family*. (52) 393–404.
8. EUROSTAT (2008). *The Life of Women and Men in Europe*. A Statistical Portrait. EUROSTAT Statistical
9. EUROSTAT (2013). *Children at risk of poverty or social exclusion*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (letöltve 2014. szeptember 17-én).
10. Geambaşu, Réka (2009). Nemek közötti egyenlőtlenségek Erdélyben és Magyarországon a 21–44 év közötti népesség körében. In: Spéder Zs. (szerk.): *Anyországi és erdélyi magyarok a századfordulón* 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 243–275.
11. Gresham, Frank M. – Sugai, George – Horner, Rob (2001). Interpreting outcomes of social skills training for students with high-incidence disabilities. *Exceptional Children* 3. 331–344.
12. Hawkins, J. D. – Catalano, R. F. – Kosterman, R. – Abbot, R. – Hill, K. G. (1999). Preventing adolescent health-risk behaviors by strengthening protection during childhood. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. (3) 153–176.
13. Ladd, Garry W. – Birch, Sondra H. – Buhs, Eric (1999). Children's social and scholastic lives in kindergarten: related spheres or influence? *Child Development*. (70) 1373–1400.
14. Lazarus, Richard – Folkman, Suzanne (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer, New York.
15. McLelland, Megan (2006). The impact of kindergarten learning-related skills on academic trajectories at the end of elementary school. *Early Childhood Research Quarterly*. (21) 471–490.
16. Medgyesi Márton (2009). *Az oktatás társadalmi és gazdasági környezete*. <http://www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/1-oktatas-tarsadalmi-090617-1> (letöltve: 2014. augusztus 29-én).
17. Mérei, Ferenc (2004). *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó, Budapest.
18. Mollenhauer, Klaus (2003). Szocializáció és iskolai eredmény. In: Meleg Cs. (szerk.): *Iskola és társadalom*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 129–147.
19. Monostori, Judit – Veres, Valér (2009). A fiatal népesség rétegződése a vidéki Magyarországon és Erdélyben. In: Spéder Zs. (szerk.): *Anyországi és erdélyi magyarok a századfordulón* 2. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 219–243.
20. Nelson-Legall, Sharon – Jones, Elaine (1991). Classroom help-seeking behavior of African-American children. *Education and Urban Society* 1. (24) 132–147.
21. ORGANISATION for ECONOMIC CO-OPERATION and DEVELOPMENT (2005). *The Definition and Selection of Key Competences. Executive Summary*. OECD.
22. Richardson, Rita Coombs (2000). Teaching social and emotional competence. *Children and Schools*. (22), 246–251.
23. Rutter, Michael (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. In: Shonkoff, J. P. – Meisels, S. J. (ed.): *Handbook of early intervention*. Cambridge University Press, New York, 651–681.

24. Rutter, Michael (1985). Family and school influences on cognitive development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. (26) 683–704.
25. Smith, Carolyn – Carlson, Bonnie (1997). Stress, coping, and resilience in children and youth. *Social Service Review* 2. (71) 231–256.
26. Skinner, Ellen – Pitzner, Jennifer – Steele, Joel (2013). Coping as Part of Motivational Resilience in School: A Multidimensional Measure of Families, Allocations, and Profiles of Academic Coping, *Educational & Psychological Measurement*. (73) 803–835.
27. Somlai, Péter (1997). *Szocializáció*. Corvina Kiadó, Gyula
28. Tőkés, Gyöngyvér – László, Éva – Antal, Imola (2012). A romániai fiatalok megküzdése az online veszélyekkel. *Erdélyi Társadalom* 1. (10) 55–79.
29. Warden, David – Mackinnon, Suzanne (2003). Prosocial children, bullies, victims: An investigation of their sociometric status, empathy and social problem-solving strategies. *British Journal of Developmental Psychology*. (21) 367–385.
30. Werner, Emmy (2000). *Through the eyes of innocents. Children witness World War II*. Noulter, Westview Press. (h. n.)
31. Wolin, Steven – Wolin, Sybill (1993). *The Resilient Self: How Survivors of Troubled Families Rise Above Adversity*. Villard, New York.
32. Zsolnai, Anikó (2008). A szociális kompetencia fejlődése és fejlesztése gyermekkorban. *Iskolakultúra Online* 2. 119–140. http://www.iskolakultura.hu/iol/iol2008_2_119-140.pdf (letöltve 2014. március 6-án).
33. Zsolnai, Anikó – Lesznyák, Márta – Kasik, László (2007). A szociális és az érzelmi kompetencia néhány készségének fejlettsége óvodáskorban. *Magyar Pedagógia* 3. (107) 233–270.